

УДК 340.62 : 343.983 : 343.615

Дрозд В. Г., кандидат юридичних наук

Актуальні питання проведення окремих судових експертиз при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень

Розглянуто проблемні питання використання спеціальних знань при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень. Визначено доцільність застосування певних видів експертних досліджень, які є найбільш розповсюдженими по даній категорії справ.

Ключові слова: судова експертиза, спеціальні знання, розслідування, умисні тяжкі тілесні ушкодження

Рассмотрены проблемные вопросы использования специальных знаний при расследовании умышленных тяжких телесных повреждений. Определена целесообразность применения определенных видов экспертных исследований, которые являются наиболее распространенными по данной категории дел.

Ключевые слова: судебная экспертиза, специальные знания, расследования, умышленные тяжкие телесные повреждения

Revealed the problems using expertise in investigating intentional serious bodily injury. Determined the feasibility of certain types of expert studies, which are the most common in this category of cases.

Keywords: forensic expertise, special knowledge, investigation, premeditated grievous bodily harm.

Актуальність. У криміналістиці відсутні загальноприйняті підходи щодо використання спеціальних знань при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень. Ця проблема і надалі залишається найбільш дискусійною у серед представників доктрини криміналістики.

Метою даної статті є розгляд проблемних питань використання спеціальних знань при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень.

Виклад основного матеріалу. В процесі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень потреба у спеціальних знаннях для розв'язання питань, що виникають перед слідчим набуває особливої актуальності. Обумовлюється це необхідністю комплексного використання спеціальних знань різних наукових галузей, в першу чергу судової медицини і криміналістики.

Встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень впливає на кваліфікацію злочину, тобто має обов'язковий характер. Знання спеціаліста потрібні для встановлення давнини заподіяння тілесних ушкоджень, з'ясування механізму їх заподіяння і знаряддя, яке для цього використовувалося. Аналіз слідчої практики показує, що при розслідуванні даних злочинів спеціальні знання використовувалися у формі консультацій, порад, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі у підготовці та проведенні процесуальних дій, проведення попередніх досліджень (82,4% - медичних, 5,9% - криміналістичних).

Консультації з спеціалістами відносяться до непроцесуальних форм використання спеціальних знань і є достатньо розповсюдженими в розслідуванні заподіяння тілесних ушкоджень. Особливого значення такі консультації набувають на початковому етапі розслідування. Спеціаліст у галузі судової медицини допоможе у визначенні ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, механізму їх утворення, знаряддя, які для цього застосовувалися, психічного стану потерпілого після факту насилля і можливості спілкування з ним для отримання інформації про обставини злочину. Зважаючи на

важливість використання спеціальних знань на початковому етапі розслідування даної групи злочинів, було б доцільним внести зміни до ст.193 КПК України. Частину другу викласти у такій редакції „Якщо необхідно виявити у підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка тілесних ушкоджень або інших слідів злочину, слідчий вносить про це постанову та доручає проведення освідування судовому медику або лікарю”. Викладення даної норми у зазначеній редакції, за аналогією з оглядом трупа, буде орієнтувати слідчого на обов'язкове залучення особи, що володіє спеціальними знаннями для проведення освідування (огляду тіла живої людини) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка, сприятиме підвищенню результативності даної слідчої дії.

Зважаючи на психологічний стан, у якому перебуває потерпілий суттєвого значення набуває допомога психолога в процесі підготовки слідчого до спілкування та під час отримання інформації від потерпілого. Спеціаліст допоможе слідчому правильно визначити ознаки вчиненого фізичного і психологічного насилля, виявити іншу інформацію, яка може мати значення для встановлення психологічного контакту з потерпілим з метою отримання повних та об'єктивних свідчень про обставини події та особу злочинця [1, с. 191-198]. Тільки залучивши до розслідування професійного психолога можна отримати дані, що дозволяють зрозуміти та правильно оцінити особливості психічної діяльності і проявів людини, які мають значення для висновків правового характеру [2, с. 106].

Процесуальною формою використання спеціальних знань при розслідуванні тілесних ушкоджень є судова експертиза. Відповідно до ст.75 КПК України вона призначається, коли для вирішення певних питань у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Науковцями вірно звертається увага не те, що призначення експертизи можливе лише у порушеній кримінальній справі, а правом її призначення наділено особу, у провадженні якої перебуває справа [3, с. 128]. Вивчення матеріалів кримінальних справ про тілесні ушкодження показало, що в процесі розслідування призначалися та проводилися наступні види експертиз: судово-медична (потерпілого – 96,1%) та (підозрюваного – 7,8%); судово-психіатрична (обвинуваченого) – 68,6%; медико-криміналістична – 60,8%; балістична – 15,7%; дактилоскопічна – 23,5%; трасологічна – 37,3%; мікрооб'єктів – 25,5%; судово-наркологічна (підозрюваного) – 7,8%; холодної зброї – 15,7%; імунологічна – 1,96%.

З наведеного наочно видно, що найбільша частка серед судових експертиз при розслідуванні тілесних ушкоджень належить: судово-медичним; судово-психіатричним та медико-криміналістичним дослідженням. Важливим елементом організації проведення судово-медичної експертизи є вибір моменту її призначення та формулювання завдань, які треба поставити на вирішення експерта. Обумовлюється це динамічним станом здоров'я потерпілого. Слідчому по таких справах завжди потрібно враховувати: а) можливість настання смерті потерпілого; б) перебіг природних процесів загоєння пошкоджень і обмеженість методів дослідження тіла живої людини; в) можливість змін ознак, що впливають на визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

При призначенні судово-медичної експертизи слідчий в постанові має сформулювати типові для таких ситуацій запитання, а також врахувати ознаки конкретної специфічної ситуації. Частіше за все перед експертом ставлять такі запитання:

- в якому положенні перебував потерпілий в момент заподіяння тілесних

ушкоджень;

- яка кількість тілесних ушкоджень, їх локалізація, характер, ступінь тяжкості кожного;

- давність тілесних пошкоджень;

- на якій відстані від постраждалого відбувся вибух? Одиначне чи неодиначне осколочні поранення заподіяні потерпілому? Чи є тілесне пошкодження кулевим, дробовим, осколочним? Одним чи кількома пострілами заподіяні тілесні ушкодження?

- як відобразилися на тілі потерпілого особливості предметів, що використувалися для заподіяння тілесних ушкоджень?

- пошкодження заподіяно самим потерпілим чи іншою особою.

Крім того можуть проводитися інші різновиди судово-медичної експертизи. До них належать судово-біологічні дослідження у зв'язку з виявленням на місці злочину чи на тілі і одязі постраждалого слідів крові, слини, потожирових та інших виділень, що не належать потерпілому. Крім того можуть проводитися експертні дослідження таких об'єктів як окреме волосся або його кусочки.

Останнім часом набувають поширення медико-імунологічні експертизи. Слід звернути увагу на те, що питання, які ставляться перед експертом потребують конкретного формулювання і певної послідовності. В постанові мають бути перераховані усі докази і матеріальні об'єкти, що представляються експерту для дослідження. Особливого значення у таких випадках набуває взаємодія слідчого з експертом у формі отримання консультацій з спеціальних питань, формулюванні запитань експерту.

Судово-психіатрична експертиза призначається, коли з обставин злочину і поведінки підозрюваного під час вчинення злочину і після цього у слідчого виникають сумніви щодо осудності або інших психічних відхилень особи. Інколи до слідчого потрапляють відомості, що особа страждає психічними захворюваннями. Вона може бути проведена у науково-дослідному інституті загальної і соціальної психіатрії та судово-психіатричних відділеннях при психоневрологічних лікарнях.

Перелік питань, що ставляться перед експертом має бути досить розгорнутим, щоб з відповідей на них вимальовувалася повна картина психологічної сторони заподіяння тілесних ушкоджень, особливостей сприйняття свідків чи потерпілого. Спочатку перед експертом потрібно ставити питання загального характеру, а потім конкретно-деталізуючі. Значну допомогу у формулюванні запитань слідчий може отримати скориставшись консультацією професійного спеціаліста-психолога. Останній допоможе чіткіше та правильніше їх поставити [4, с. 74].

В окремих випадках в матеріалах справи містяться дані, що створюють підстави для призначення психіатричної та психологічної експертизи. Мова іде про нанесення тілесних ушкоджень у стані сильного душевного хвилювання, коли виникає необхідність у розмежуванні патологічного та фізіологічного афектів суб'єкта. Якщо проводити їх роздільно, то спочатку призначається судово-психіатрична експертиза для діагностики патологічного афекту. Потім, за її підсумками, якщо експерти приходять до висновку про відсутність патологічного афекту у підекспертного призначається судово-психологічна експертиза. Особливого значення це набуває у справах про злочини неповнолітніх, коли потрібно встановити чи не відстає він у своєму психічному розвитку.

Проведення судово-психологічної експертизи потребує правильного визначення моменту її призначення. Доцільніше її проводити тоді, коли слідчим зібрано достатньо матеріалу, який всебічно характеризує особу на різних етапах її життєдіяльності у

різних життєвих ситуаціях, а саме: а) про спосіб життя, що передував вчиненню злочину, освіту, професію, рід занять, інтереси, світогляд, риси характеру, навички, стосунки із членами сім'ї, сусідами, колегами, плани на майбутнє; б) про факти що передували вчиненню злочину і безпосередньо або опосередковано пов'язані з ним, про поведінку під час вчинення та після злочину; в) про поведінку під час розслідування в цілому, і проведення слідчих дій, зокрема, (як оцінює свої дії, які думки висловлює з приводу вчиненого та його наслідків).

Важливого значення набуває правильна постановка запитань перед експертом. Допомогу у їх формулюванні може надати спеціаліст-психолог. Такі експертизи дозволяють встановити низку обставин, що можуть мати значення для розслідування справи:

здатність особи (обвинуваченого, потерпілого, свідка), з огляду на індивідуально-психологічні й вікові особливості та стан розумового розвитку, правильно сприймати обставини, що мають значення у справі, та давати щодо них правильні показання;

перебування особи в момент заподіяння тілесних ушкоджень у стані фізіологічного афекту (сильного душевного хвилювання);

притаманність особі індивідуально-психологічних особливостей, які суттєво впливають на її поведінку (схильність до фантазування, некритичне наслідування тощо); загальну психологічну характеристику особистості того, кого досліджують (темперамент, характер, нахили);

психічні властивості особистості, які мають різко виражений характер і можуть впливати на її поведінку (запальність, замкнутість, обережність);

вікові та індивідуальні властивості особи;

здатність особи логічно мислити, орієнтуватися в різних ситуаціях;

відповідність показань особи її віку та інтелектуальному розвитку;

ступінь нав'ювання допитуваного;

наявність в особі здатності до нав'ювання, вплив цієї особливості на її показання.

В окремих випадках виникає необхідність призначення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. Вона призначається тоді, коли питання, поставлені на вирішення експертизи, не можуть бути вирішені шляхом послідовного чи одночасного проведення декількох однорідних експертиз. В даному разі йдеться про вирішення спеціальних питань, які тісно пов'язані між собою, але стосуються різних галузей однієї науки чи суміжних наук. Кожен з експертів проводить дослідження у відповідності зі своєю компетенцією та спеціальністю, після чого в результаті обговорення отриманих даних експерти приходять до загального висновку. На вирішення комплексної експертизи можуть бути поставлені такі запитання:

- чи перебувала в стані фізіологічного афекту на момент нанесення тяжких тілесних ушкоджень осудна особа, яка має ті чи інші психічні аномалії чи відхилення?

- чи є у особи ознаки відставання у психічному розвитку, не пов'язані із психічним розладом?

- чи відповідає психічний розвиток неповнолітнього його паспортному віку?

При вилученні знарядь, які використовувалися для заподіяння тілесних ушкоджень, а також при виявленні слідів їх впливу (наприклад, пошкодження на одязі, на тілі, сліди металізації) призначається комплексна медико-криміналістична експертиза. Медичне дослідження доповнюється фізико-технічним, коли зіставляються відомості про характер, розмір, особливості тілесних ушкоджень з даними про предмети, які

могли використовуватися як знаряддя злочину. Досліджуються різноманітні мікрочастинки (волосся, волокна, частинки різноманітних речовин тощо).

В деяких випадках може призначатися криміналістична експертиза. Її об'єктами можуть бути знаряддя злочину, предмети, що були пошкоджені під час нанесення тілесних ушкоджень потерпілому (одяг, гаманець, мобільний телефон, записна книжка тощо), а також різноманітні сліди (пострілу, взуття, рук та ін.), які були виявлені на місці злочину, тілі і одязі потерпілого та підозрюваного.

Один і той об'єкт (недопалок) є носієм декількох видів інформації (трасологічної і біологічної) і може піддаватися різним дослідженням. В таких випадках спочатку проводять криміналістичне дослідження для ідентифікації особи по слідам зубів, а потім судово-медичне для визначення групи слини. Недотримання правильної послідовності призначення і проведення різних експертиз щодо одних і тих саме об'єктів науковці відносять до типових помилок у справах про тілесні ушкодження. Через такі порушення об'єкти втрачають ряд ознак, а тому певні дослідження у подальшому стають неможливими (або недоцільними) [5, с. 82].

Розглянуті види експертних досліджень є найбільше розповсюдженими по даній категорії справ, про що свідчать результати дослідження. Проте це не виключає можливості, у разі потреби, проведення і інших видів експертних досліджень для з'ясування обставин, що можуть виникати під час розслідування тілесних ушкоджень: почеркознавчих, товарознавчих, судово-наркологічних, холодної зброї, імунологічних тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ієрусалимов І. О., Шульга В. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією / І. О. Ієрусалимов, В. В. Шульга // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2007. — №3. — С. 191–198.
2. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві / В. Я. Марчак. — Чернівці : Рута, 2005. — 152 с.
3. Кравченко Л. І. Предметна належність спеціальних знань у дослідженні героїну / Л. І. Кравченко // Вісник Академії адвокатури України. — 2008. — Число 2(12). — С. 127–132.
4. Кошинець В. В. Спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі : теоретичні та практичні проблеми : навчальний посібник / В. В. Кошинець, В. Я. Марчак. — Чернівці : Рута, 2007. — 215 с.
5. Хмелева А.В. Судебная экспертиза при расследовании преступлений против личности / А. В. Хмелева // Юридические записки. Вып. 7: Расследование преступлений: Вопросы теории и практики. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1997. — С. 81–87.